

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри загальноправових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України**

Зозулі Євгена Вікторовича

на дисертацію Ковальчук Софії Віталіївни

**«Правові засади взаємодії громадянського суспільства та органів публічної
влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні»,
яка подана на захист до разової спеціалізованої вченої ради ДФ 35.052.006
у Національному університеті «Львівська політехніка», що подана на
здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення і критичний аналіз тексту дисертаційного дослідження та наукових праць Ковальчук С.В., опублікованих за темою дисертації, дають підстави зробити наступні висновки.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з планами відповідних галузей наук. Тема представленої дисертаційного дослідження є актуальною з огляду на те, що громадянське суспільство в Україні завжди відгравало особливу роль, а історія підтверджує, що в незалежній Україні на всіх переломних етапах розвитку країни громадянське суспільство виступало рушієм прогресивних змін і гарантом демократії та європейського вибору.

Для подальшого прогресу у просуванні здійснюваних у всіх сферах життєдіяльності суспільства реформ дуже важливим є залучення до всіх цих процесів найбільш активної і енергійної частини суспільства. Відтак, нині відбувається активний пошук громадянським суспільством власних місця та ролі в процесах суспільних перетворень. В цьому контексті дуже нагальною проблемою є налагодження ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства і органами публічної влади, які, на відміну від громадянського суспільства, являють собою досить жорстку, внутрішньо узгоджену і взаємопов'язану у своїх елементах систему. З огляду на це, в державі сьогодні йдуть активні пошуки форм, методів і можливостей взаємодії і співпраці громадянського суспільства та органів влади.

У свою чергу, першочерговою умовою ефективної співпраці інститутів громадянського суспільства і органів публічної влади є всебічне нормативно-правове забезпечення цієї сфери, адже недосконалість чинного законодавства створює штучні бар'єри для утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства, призводить до того, що механізми участі громадськості у формуванні та здійсненні державної політики належним чином не реалізуються.

В той же час стан сучасної нормативно-правової бази свідчить про відсутність чітко визначених правових механізмів регулювання діяльності суб'єктів громадянського суспільства, наявність проблем, правового регулювання різнобічної взаємодії зазначених суб'єктів з органами державної влади.

Відтак, для того щоб процеси взаємодії інститутів громадянського суспільства і органів публічної влади були ефективними, потрібні наукові дослідження – українське суспільство», визначення пріоритетних напрямків реформування й удосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в Україні, які могли би стимулювати активність громадян, з одного боку, та потребу влади у співпраці з громадським сектором – з іншого.

Важливим показником актуальності обраного дисертаційного дослідження є його зв'язок із науковими програмами, планами, темами.

Представлене дисертаційне дослідження відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затвердженим Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Плану заходів із виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році, затвердженому Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року №213-р.

Тема дисертаційної роботи також відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні». Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113Ш01356).

У зв'язку з викладеним вище, проведення комплексного науково-практичного дослідження правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні на сучасному етапі її розвитку є важливою науковою проблемою, що дозволяє зробити висновок про незаперечну актуальність представленого дисертаційного дослідження Ковальчук Софії Віталіївни.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації.

Висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, достатньою мірою аргументовані та достовірні. Це забезпечується фаховим застосуванням комплексу принципів наукового пізнання; загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-юридичних методів (с. 24-45 Д.), критичним аналізом доктринальних джерел, в яких сформульовано найбільш важливі теоретико-методологічні здобутки українських і зарубіжних учених, які досліджували теоретико-методологічні основи правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади на різних етапах становлення права й держави.

Варто акцентувати увагу на чіткій постановці мети дослідження, яка полягає в тому, щоб на основі аналізу досягнень юридичної науки й законодавства здійснити комплексне науково-практичне дослідження правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в умовах

становлення демократичної правової держави в Україні на сучасному етапі її розвитку, обґрунтувавши необхідність конкретних пропозицій щодо вдосконалення такої взаємодії на практиці. Мета дисертаційної роботи повною мірою відповідає визначенню завдань, які конкретизовані у дослідженні (с. 18 Д.). Авторка також добре обґрунтувала вибір об'єкта та предмета дослідження (с. 19 Д.).

Для досягнення мети дослідження і вирішення комплексу поставлених завдань авторка обрала належну науково-теоретичну, методологічну та емпіричну базу дослідження, що дало їй змогу на високому науковому рівні обґрунтувати положення наукової новизни, висновки та рекомендації.

Обґрунтованість отриманих Ковальчук С.В. результатів підтверджується достатньо широкою джерельною базою дослідження (254 найменування). Необхідно зазначити, що авторка детально дослідила наукові праці зарубіжних та вітчизняних науковців різних галузей знань (філософії, політології, державного управління, права) присвячені дослідженню поняття, сутності, функцій, етапів становлення громадянського суспільства, його правової природи, структури, конституційних основ та статусу інститутів громадянського суспільства, принципів, видів правових форм і механізми взаємовідносин держави і громадських об'єднань, моделей взаємодії громадянського суспільства й держави в сучасній Україні (с. 45-65 Д). Наукові джерела аналізуються автором критично з переконливою аргументацією своїх наукових положень, висновків та рекомендацій.

Методологічна основа дисертаційного дослідження Ковальчук С.В. зумовлена його предметом, являє собою багаторівневу систему пізнавальних засобів і видається адекватною поставленим у роботі меті та конкретизуючим її завданням. Виправданим є використання автором плюралізму методологічного інструментарію при виборі принципів та методів наукового пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково-пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності.

В цій системі центральне місце в дисертації посіли принципи наукового пізнання, а саме – об'єктивності, науковості, наступності, повноти і всебічності, історизму, конкретності та комплексності, застосування яких забезпечило єдність методологічного інструментарію в дослідженні правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні, комплексно дослідити зазначену тему із позицій не лише правової науки, але й інших суспільно-політичних наук: філософії, політології, соціології та психології (с. 46-50 Д.).

Важливим методологічним інструментом дисертантки виступили загальні (індукції, дедукції, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, аналогії, формалізації та моделювання); загальнонаукові (діалектичний, структурно-функційний, системний, історичний та порівняльний); міждисциплінарні (статистичний, конкретно-соціологічний) та спеціальні (формально-юридичний, спеціально-юридичний, герменевтичний) методи пізнання, застосування яких дозволило провести концептуальну наукову розвідку досліджуваних питань і виробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в Україні (с. 42-45 Д.).

Таким чином, використання належного методологічного інструментарію у проведенні дослідження є підтвердженням достовірності наукових положень, висновків та результатів, викладених у дисертації.

Слід відзначити досить широку емпіричну базу дисертаційної роботи, яку становлять статистичні дані, висновки та рішення Конституційного Суду, окремі думки суддів Конституційного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини які стосуються відповідної проблематики, статuti територіальних громад міст нашої держави.

Структура роботи зумовлена поставленою у ній метою і в цьому плані не викликає принципових заперечень.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що дисертація є

однією з перших у національній правовій науці на сучасному етапі комплексним науковим дослідженням правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні.

Висуваючи вказану загальну ідею та розглядаючи її окремі аспекти, Софія Ковальчук сформулювала низку особистих висновків, пропозицій та рекомендацій, які характеризуються науковою новизною і в сукупності вирішують важливе теоретичне та практичне завдання.

Зокрема, внеском дисертантки в розвиток правознавства є запропонована авторська класифікація і проведений аналіз правових засад і форм взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади; визначення критеріїв зазначеної класифікації (залежно від території дії, процедури нормативного закріплення, обов'язковості, рівня діджиталізації, кількості та статусу суб'єктів, які взаємодіють із органами публічної влади).

Серед іншого вважаємо, що науковою новизною вирізняється обґрунтування і формулювання низки взаємопов'язаних авторських визначень, зокрема «методологія дослідження» стосовно проблематики дисертації; змісту основоположних понять проблематики дослідження, а саме – «громадянське суспільство», «публічна влада», «правові засади взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в широкому значенні».

Переконливою та обґрунтованою є позиція авторки про те, що взаємодія громадянського суспільства з органами публічної влади на місцевому рівні, особливо в частині реалізації положень статутів територіальних громад, є необхідною передумовою побудови сильної, децентралізованої, правової держави та повинна відбуватися на взаємній довірі, ініціативності та відповідальності.

Новизною відзначається аргументація дисертанткою положення про те, що сучасний стан взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади порушує певний баланс інтересів, не сприяє розвитку, консолідації та

солідаризації суспільства, не трансформує державу в категорію демократичного правового утворення й тому потребує реформування й удосконалення.

Серед найбільш значущих положень дисертації, що характеризуються науковою новизною є те, що авторкою сформульовано й обґрунтовано положення про те, що ефективність функціонування громадянського суспільства безпосередньо пов'язана з процедурами взаємодії з органами публічної влади, яка ґрунтується на системі ідеологічних, загально-правових та предметно-інституційних принципів.

Зазначені наукові позиції знайшли своє логічне і фахове підтвердження за текстом дисертації. За авторським задумом робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано об'єкт, предмет, методологічну основу та практичне значення одержаних результатів дослідження (с. 16-23 Д.).

Розділ 1 дисертації (с. 24-87 Д.) присвячений характеристиці історіографії, методологічних принципів та методів, які було застосовано в дослідженні, визначенню природи категорій «громадянське суспільство та «публічна влада» з погляду теорії права й держави, класифікації правових засад і форм взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади.

Ціннісним є висновок авторки про те, що громадянське суспільство – це правове явище з такими характерними ознаками: існування самоврядних і незалежних інституцій; високий рівень правосвідомості громадян; гарантії прав, свобод людини й громадянина, прозорість у відносинах суспільства та влади (с. 55 Д.). Значущим доробком дисертантки є чітке визначення спільних й відмінних рис публічної й державної влади, а також висновок про те, що риси публічної й державної влади межують між собою у сфері нормотворчості, універсальності та мети здійснення (с. 58-59).

Обґрунтованою та важливою є сформульована дисертанткою авторська концепція системи принципів взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади, яку, за її визначенням, складають три групи принципів: ідеологічні (світоглядно-філософські), загальноправові та предметно-інституційні (с. 73 Д.), а також запропонована нею класифікацію форм реалізації правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади (с. 73-84 Д.).

У розділі 2 дисертанткою проаналізовано форми реалізації правових засад взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади (с. 88-146).

Заслуговує на увагу авторський аналіз інституційних форм взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в Україні (політичних партій, громадських об'єднань, релігійних організацій). Ціннісними є пропозиції авторки щодо удосконалення правових засад взаємодії політичних партій, громадських та релігійних об'єднань з органами публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні.

Значущим доробком дисертантки є її авторське визначення поняття «народна правотворча ініціатива» (с. 128 Д.), що є особливо актуальним в контексті того, що Верховною Радою України на сьогодні напрацьовується пакет законів у сфері народовладдя та прямої демократії.

Розділ 3 присвячений визначенню пріоритетних напрямків реформування й удосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в Україні (с. 147-185 Д.). Авторка фахово характеризує проблеми реалізації правових засад взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в Україні. Заслуговує на підтримку позиція дисертантки про те, що основною проблемою належної реалізації правових засад взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в Україні є відсутність на рівні положень Основного закону окремого розділу, який би стосувався громадянського суспільства і принципів його взаємовідносин з органами влади (с. 148 Д.).

Заслуговує на увагу змістовна та детальна характеристика напрямків реформування й удосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в Україні (с. 163-182). Ціннісними в цьому контексті є запропоновані дисертанткою низка обґрунтованих пропозицій у цій сфері серед яких: запровадження процедури створення політичних партій в Україні з національним, регіональним та місцевим статусами; ухвалення низки нових законодавчих актів, які б врегульовували правовий статус і діяльність громадських організацій та їх різновидів, напрями державної політики у сфері правового забезпечення регулювання державно-церковних відносин, порядок і процедуру консультацій з громадськістю; законодавчі зміни, якими прийняття статутів територіальних громад має стати обов'язковим для кожної громади; прийняття змін до нового Виборчого кодексу України із запровадженням норм про можливість делегування до виборчих комісій членів громадських організацій і права на висування кандидатів у депутати місцевих рад та міських голів (с. 175-177).

Найважливіші результати дослідження викладені у висновках дисертації, що відповідають поставленим завданням і мають, безумовно, важливе значення для науки загальної теорії держави і права та юридичної практики України.

Практична значимість дисертаційного дослідження. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації є внеском авторки в процес удосконалення вітчизняної загальнотеоретичної юридичної науки, а також можуть використовуватись в подальших дослідженнях галузевих юридичних наук.

Необхідно підкреслити практичну цінність дослідження, оскільки висновки і рекомендації щодо необхідності модернізації досліджуваних інститутів можуть слугувати як теоретичний матеріал під час опрацювання і прийняття нормативно-правових актів, що регулюють правові механізми взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в Україні, а у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності практичної

діяльності органів публічної влади у процесі взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Практичне застосування результатів дисертаційної роботи полягає у можливості застосування її висновків і пропозицій під час підготовки відповідних розділів підручників із теорії та філософії права, історії політичних і правових вчень, у викладанні навчальних курсів, у науково-дослідній роботі студентів, а також у правовиховній роботі – для підвищення правової культури громадян України щодо правових засад і форм взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження висвітлено у п'ятьох статтях, із яких чотири опубліковано у виданнях, які визнано науковими фаховими з юридичних наук, й одну – у науковому періодичному виданні іншої держави, а також у п'ятьох тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Характер та зміст наукових статей у яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалась апробація дисертаційної роботи повного мірою розкривають дослідницьку проблему.

Оформлення дисертації, оцінка мови і стилю дисертаційної роботи. Дисертація оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Дослідження написане українською літературною мовою, в науковому стилі.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Визнаючи теоретичну та практичну цінність дисертаційного дослідження Ковальчук С.В., позитивно оцінюючи його загалом, необхідно відзначити, що окремі положення роботи мають дискусійний характер, а деякі з них потребують обґрунтування під час публічного захисту.

1. Під час наукової дискусії потребує додаткового пояснення позиція авторки щодо того, що складовою методології дослідження правових засад

взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні, яку вона обґрунтувала й сформулювала у своєму авторському визначенні, серед іншого, є напрямки наукового дослідження правових засад такої взаємодії, її специфіки та практичної реалізації. Аналіз наукових праць у цій сфері, які наведені у підрозділі 1.1. дисертації свідчить про те, що основними складовими методології наукового пізнання (в тому числі і юридичної науки) є підходи, методи, способи, принципи, загальнотеоретичні концепції, загальнофілософські закони й категорії. На нашу думку, під напрямком слід розуміти певну сферу наукового дослідження, яка деталізується у його завданнях.

2. Характеризуючи напрямки реформування і вдосконалення механізмів взаємодії об'єднань громадян й органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні, авторка пропонує внести низку змін до Конституції України. Зокрема, у підрозділі 3.2 – для реформування і вдосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади; модернізації механізмів взаємодії органів публічної влади з різного роду громадськими організаціями, взаємодії релігійних організацій з органами публічної влади. Зазначені пропозиції також сформульовані у висновках дисертаційного дослідження.

На нашу думку, зважаючи на те, що Конституція України займає особливе місце в національній правовій системі, є правовим стандартом правової демократичної держави і може бути змінена лише в особливому, закріпленому нею порядку, до внесення змін, доповнень конституційних положень слід підходити особливо виважено. Під час наукової дискусії хотілось би почути думку дисертантки з приводу того, чи не можливо реалізувати зазначені пропозиції на рівні нормативно-правових актів нижчої юридичної сили (конституційних законів, спеціального законодавства, інших нормативно-правових актів)?

3. З аналізу змісту дисертації склалось враження, що авторка не проводить чіткого розмежування між поняттями «форми реалізації правових

засад взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади та «механізми взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади». Така термінологічна невизначеність, в свою чергу, не дозволила авторці достатньо повно проаналізувати деякі форми та механізми такої взаємодії на практиці.

4. В другому розділі роботи авторка проводить детальну характеристику форм реалізації правових засад взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади аналізуючи діяльність політичних партій, громадських і релігійних організацій, консультативних і дорадчих об'єднань при органах місцевого самоврядування.

Разом з тим, мало уваги приділяється питанням взаємодії різного роду громадських об'єднань з органами публічної влади. З огляду на те, вважаємо, що значно би збагатило зміст дисертаційної роботи більш детальніше дослідження правових засад взаємодії з органами публічної влади профспілкових, волонтерських, благодійних організацій, творчих спілок та їх об'єднань, різного роду асоціацій, дитячих та молодіжних громадських об'єднань.

5. У дисертаційній роботі авторкою робляться деякі суперечливі висновки. Так, з одного боку, в третьому розділі авторка аргументує необхідність прийняття Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який би відповідав тексту й «духу» Конституції України.

З іншого боку, в цьому ж розділі пише про низьку правову і політичну культуру громадян України, які не достатньо розуміють природу «прямої демократії», думкою яких легко маніпулювати, щоб приймати необхідні для влади популістські рішення, нагадуючи про історичні референдуми ініційовані задля узурпації влади у 1929 році в Італії, у 1933 році в Німеччині, всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у квітні 2000 року.

Утім указані зауваження аж ніяк не применшують цінності, оригінальності та значущості роботи Ковальчук С.В. і носять характер запрошення для подальшої дискусії на надзвичайно цікаву висунуту нею тему.

Дисертація носить завершений характер, встановлена мета дослідження розкрита у достатньому обсязі, основні положення дисертаційної роботи отримали необхідне наукове обґрунтування.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Наведене дає підстави стверджувати, що дисертація Ковальчук С.В. «Правові засади взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, яке містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують важливе наукове завдання і мають істотне значення для юридичної науки. Рецензоване дослідження містить раніше не захищені положення і наукові висновки, що отримані особисто авторкою.

З урахуванням викладеного вважаю, що дисертація «Правові засади взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні», яка підготовлена за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів від 6 березня 2019 року № 167), а її автор – Ковальчук Софія Віталіївна заслуговує здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Офіційний опонент:

**Професор кафедри загальноправових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор**

Є. В. Зозуля

**Підпис професора кафедри ЗПД
ДЮІ МВС України Зозулі Є.В. засвідчую:
начальника відділу режимно-секретного та
документального забезпечення**

В.В. Котова